

воєнного стану, зокрема більш чіткого визначення поняття «день закінчення воєнних дій», від настання якого починає спливати строку для звернення до суду з відповідною заявою. До внесення відповідних змін до законодавства можна пропонувати вести відлік встановленого у ст. 46 ЦК України строку для звернення до суду з заявою про оголошення фізичної особи померлою до дня закінчення бойових дій в розумінні наказу Мініреінтеграції № 309.

Abstract. The study analyzes the procedure for declaring an individual dead. During martial law, the implementation of the procedure is burdened by complex interrelated legal, social and political aspects of this process in the context of a military conflict. The author analyzes the issues of the lack of a clear definition of the moment when the period for declaring a person dead begins, the distinction between the concepts of «hostilities» and «military operations», and uncertainty about the day when military operations end. The existing procedure for declaring a person dead is outdated and needs to be adapted to modern realities. Legislation needs to be improved to protect the rights of family members of missing persons.

Keywords: armed conflict, hostilities, missing person, grounds, procedure.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебсайт прес-центру Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/10/05/pomad-26-tysyach-ukrayincziv-vvazhayutsya-znyklymy-bezvisty-za-osoblyvyh-obstavyn/> (дата звернення 06.03.2024).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Попп З. А. Оголошення фізичної особи померлою в умовах воєнного стану. *Юридичний інтернет ресурс Протокол*. 2024. 30 січня. URL: https://protocol.ua/ua/ogoloshennya_fizichnoi_osobi_pomerloyu_v_umovah_voennogo_stanu/ (дата звернення 28.02.2024).
4. Коваленко О. Судовий захист законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2019. 22 с.
5. Кличков А. Підстави і цивільно-правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою: дис. ... д-ра філос. Київ, 2020. 199 с.
6. Маковій В. П. Темпоральні обмеження права щодо визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою під час воєнного стану. *Орська безпека та оборона*. 2023. № 2. С. 109–114.
7. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 38. Ст. 280.
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
9. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 06.03.2024).

УДК 347.4

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ ТА НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В. В. Ровінська

Анотація. У дослідженні проаналізовано основні зміни, що відбулися у правовому регулюванні зобов'язальних відносин в частині їх невиконання, неналежного виконання або часткового виконання у зв'язку з введенням в дію воєнного стану, досліджено особливості дії обставин форс-мажору під час воєнного стану, судову практику щодо правових наслідків порушення зобов'язань, яка склалася сьогодні.

Ключові слова: правові наслідки, невиконання зобов'язання, неналежне виконання зобов'язання, форс-мажор, воєнний стан.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало переломним моментом для значної частини цивільних договірних правовідносин. Тимчасова окупація територій, бойові дії та ракетні обстріли певною мірою ускладнили, а в деяких випадках унеможливили виконання багатьох цивільно-правових зобов'язань. Через це у законодавче регулювання договірних відносин було внесено зміни, що торкнулися традиційних наслідків невиконання і нена-

лежного виконання зобов'язань. Водночас широкого застосування у договірних відносинах набуло правове явище «force majeure» («форс-мажор»).

Метою роботи є характеристика правових наслідків невиконання та неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань в умовах воєнного стану з урахуванням сформованої судової практики.

Події війни так чи інакше впливають на суб'єктів цивільно-правових зобов'язань, умови їхнього життя, здоров'я, засоби існування, безпеку, соціальний статус та матеріальне становище. Тому зрозуміло, що у ситуації, яка склалася, значна частина укладених в Україні зобов'язань не може бути виконана вчасно, в належний спосіб чи виконаною взагалі. З огляду на це 15 березня 2022 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [1] (далі – Закон № 2120-IX), яким було внесено ряд змін у регулювання цивільно-правових зобов'язань.

Приміром, у ст. 625 Цивільного Кодексу України [2] (далі – ЦК України) визначено, що боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання, і у разі прострочення на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Проте «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України було доповнено пунктом 18, яким передбачено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування, у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит чи позику банком або іншим кредитодавцем (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, що передбачена статтею 625 ЦК України, та від обов'язку сплати неустойки, штрафу, пені за таке прострочення на користь кредитодавця / позикодавця.

Також вказаним пунктом встановлено, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 р. за прострочення виконання, невиконання або часткове виконання зобов'язань підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

Законом № 2120-IX було доповнено «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» [3], а саме пунктом 6-1, яким визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після дня його припинення або скасування у випадку прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит споживач звільняється від відповідальності за таке прострочення перед кредитодавцем, а саме: від обов'язку сплати кредитодавцю неустойки, штрафу, пені та інших платежів, сплата яких передбачена договором за прострочення виконання, невиконання або часткове виконання споживачем зобов'язань за таким договором. До того ж забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин, які не передбачені частиною четвертою статті 1056-1 ЦК України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у відповідні строки.

До того ж нововведеним пунктом 5-2 було визначено правила етичної поведінки у взаємодії зі споживачами, зокрема тими, що підпадають під захищену категорію населення, якими є: військовослужбовці; військовослужбовці, що стали особами з інвалідністю внаслідок проходження військової служби; члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти; особи, які перебувають у полоні, зникли безвісти, з якими втрачено зв'язок тощо.

Законом № 2120-IX також доповнено «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» [4], а саме пунктом 5-2, яким зупинено дію окремих положень щодо здійснення права іпотекотримача на набуття права власності на предмет іпотеки, здійснення права іпотекотримача на продаж предмета іпотеки, виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку за наявності судового рішення про звернення стягнення на такі об'єкти та щодо реалізації предмета іпотеки на електронних торгах.

Ситуація з іншими окремими видами цивільно-правових зобов'язань, наприклад, купівля-продаж, поставка, міна, рента, оренда тощо дещо відрізняється.

Так, згідно зі статтею 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це сталося внаслідок випадку або обставин непереборної сили. **Такими обставинами непереборної сили (або ж форс-мажорними обставинами)** є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору та обов'язків, визначених законодавчими та іншими нормативними актами [5].

Відповідно до частини другої статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [6] воєнні дії вважаються форс-мажорними обставинами, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору. Тому перше, що спадає на думку багатьох, – це застосування в зобов'язальних правовідносинах в умовах війни обставин так званого форс-мажору.

Проте між форс-мажорними обставинами і неможливістю виконати цивільно-правове зобов'язання повинен існувати причинно-наслідковий зв'язок, тому виключно воєнний стан не є підставою невиконання таких зобов'язань. Відповідно до регламенту [7] Торгово-промислової палати України (далі – ТПП), засвідчення форс-мажорних обставин здійснюється індивідуально щодо кожного договору шляхом оформлення сертифікатів. Але через введення воєнного стану ТПП підготувала та розмістила на своєму офіційному сайті загальний лист від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 [8], яким офіційно засвідчує такі обставини. Однак сторонам договору варто врахувати той факт, що це не звільняє їх від необхідності доведення впливу воєнного стану на суб'єктивні можливості виконання зобов'язань і загального посилення на введення в Україні воєнного стану в таких випадках буде недостатньо.

Зрозуміло, що незважаючи на вищезазначені роз'яснення, неналежне виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – це, так чи інакше, виникнення конфлікту інтересів між сторонами договору, що потребує справедливого вирішення. Тому доречним є аналіз наявної судової практики щодо спорів, пов'язаних із виконанням зобов'язань в умовах війни.

27 листопада 2023 р. Господарським судом Дніпропетровської області було розглянуто справу з приводу вимоги позивача про стягнення з відповідача суми боргу, пені, річних відсотків та інфляційних втрат, мотивованої неналежним виконанням відповідачем умов договору постачання. Відповідач подав до суду відзив на позовну заяву, в якому зазначив, що пред'явлена позивачем до стягнення сума основного боргу виникла під час воєнного стану, тому заборгованість відповідача перед позивачем не може бути примусово стягнута з відповідача, а підлягає погашенню за рахунок видатків державного бюджету, а неустойка, інфляційні нарахування, проценти річних, нараховані на цю заборгованість, – списані.

Внаслідок розгляду справи суд зазначив, що незважаючи на засвідчені ТПП форс-мажорні обставини, доведення їх впливу на можливість належного виконання зобов'язання покладається на особу, яка його порушила. В цьому випадку сторона не надала доказів, що саме введення воєнного стану призвело до унеможливлення виконання конкретних зобов'язань за договором. З урахуванням наведеного суд доходить висновку, що форс-мажор не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань; стороною договору має бути підтверджено не факт настання таких обставин, а саме їх здатність впливати на реальну можливість виконання зобов'язання, тому суд відхиляє заперечення відповідача як недоведені документально і такі, що ґрунтуються на бажанні уникнути виконання зобов'язання [9].

29 лютого 2024 р. Київським районним судом міста Полтави було розглянуто справу за позовом про стягнення заборгованості за кредитним договором. Договір було укладено 6 червня 2021 р., а його строки неодноразово пролонговано. Станом на дату звернення до суду (28.09.2023) заборгованість за кредитним договором перед позивачем не сплачена, так само, як і нараховані проценти, тому позивач просив стягнути з відповідача повну суму заборгованості. Суд у своєму рішенні керувався як загальними положеннями цивільного законодавства, які регулюють виконання зобов'язань за кредитними договорами, так і пунктом 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК, та установив, що проценти, нараховані включно з 24 лютого 2022 р., підлягають списанню кредитодавцем. Тому вимоги позивача були задоволені частково [10].

Наступний спір виник з того, що 22 вересня 2017 р. позичальник звільнився з військової служби у запас, пізніше був зарахований на посаду головного сержанта артилерійської батареї

артилерійського дивізіону для проходження служби в оперативному резерві. Кредитодавець вважав, через звільнення позичальника з військової служби у запас на нього більш не поширюються гарантії пункту п'ятнадцятого статті 14 ЗУ «Про статус військовослужбовців та членів їх сімей» щодо звільнення від сплати відсотків за користування кредитом і штрафних санкцій. Проте судом було визначено, що позичальник входить до переліку осіб, на яких поширюються відповідні положення Закону, тому відмовив у задоволенні позовних вимог про стягнення заборгованості з позичальника [11].

Отже, бачимо, що події війни вплинули на можливості в належний спосіб виконувати цивільно-правові зобов'язання та змінили законодавче регулювання таких зобов'язань у випадках їх неналежного виконання та невиконання. Ухваленим Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» було пом'якшено умови виконання та наслідки невиконання або ж неналежного виконання грошових зобов'язань, зобов'язань за споживчим кредитом та договором іпотеки. Випадки неналежного виконання чи невиконання інших окремих видів зобов'язань підпадають під засвідчені ТПП України форс-мажорними обставинами, пов'язаними із введенням воєнного стану. Проте, як свідчить судова практика з вирішення спорів щодо наслідків невиконання обов'язків за зобов'язанням, форс-мажор не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань, а сторона договору повинна підтверджувати не факт настання таких обставин, а їх здатність впливати на реальну можливість виконати зобов'язання. Тому думка великої кількості суб'єктів зобов'язальних відносин щодо автоматичного застосування обставин форс-мажору щодо звільнення від виконання зобов'язань та відповідних наслідків є хибною і фатальною за недбалого ставлення до власних обов'язків та марних сподівань на уникнення відповідальності.

Abstract. The study analyzed the main changes that took place in the legal regulation of contractual obligations in terms of their non-fulfillment, improper fulfillment or partial fulfillment in connection with the introduction of martial law, the peculiarities of force majeure during martial law, judicial practice regarding the legal consequences of the breach of obligations that have occurred at the present time.

Keywords: legal consequences, failure to fulfill an obligation, improper fulfillment of an obligation, force majeure, martial law.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про внесення змін до Податко... | від 15.03.2022 № 2120-IX (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
2. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Цивільний кодекс України | від 16.01.2003 № 435-IV (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
3. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 р. № 1734-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про споживче кредитування | від 15.11.2016 № 1734-VIII (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
4. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про іпотеку | від 05.06.2003 № 898-IV (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
5. Максим Чередніченко. Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань. *Liga Zakon* (інтернет-ресурс). URL: Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань | ЮРЛІГА (ligazakon.net).
6. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про торгово-промислові пал... | від 02.12.1997 № 671/97-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
7. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): від 15 липня 2014 р. № v0040571-14. URL: Регламент засвідчення Торгово-... | від 15.07.2014 № 40(3) (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
8. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1. URL: 621cba543cda9382669631.pdf (ucci.org.ua)
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua)
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua)
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104123106>